

**СПОСОБИ СТВОРЕННЯ СТИЛЬОВОЇ АТМОСФЕРИ
У НОВЕЛАХ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА**

Н.М. Алексеєнко

У статті розглядаються способи створення стильової атмосфери у новелах Володимира Винниченка, аналізується розмаїття прийомів формування тональності творів у аспекті неореалістичних тенденцій творчості письменника. Особлива увага приділяється детермінації тональності творів їх жанровою приналежністю. Новели Винниченка надають багатий матеріал для вивчення способів створення стильової атмосфери.

Володимир Винниченко, який є одним з найбільш тонких стилістів, своєрідним Флобером в українській літературі, досконало володів майстерністю створення певної стильової атмосфери. Науковому осмисленню творчої спадщини В.Винниченка присвячені праці Г. Костюка, С. Погорілого, ґрунтовні дослідження В. Гуменюка, Т. Гундорової, В. Панченка, Л. Мороз, О. Гнідан, Л. Дем'янівської. Сучасне українське літературознавство зосереджує увагу на аналізі окремих аспектів творчості письменника. Обсервація останніх досліджень з винниченкознавства свідчить про інтерес до ідейно-тематичних, жанрових та поетикальних особливостей творів. Ці питання розглядаються у кандидатських дисертаціях О. Векуа, Л. Йолкіної, С. Михиди, В. Хархун, Г. Сиваченко, О. Брайка, С. Присяжнюк та ін. Разом з тим зусилля науковців здебільшого спрямовувалися на дослідження естетичних і філософських поглядів письменника, проблематики його творів, принципів побудови сюжету, особливостях образної системи. При цьому прояв усіх цих компонентів на мовному рівні, їх втілення через мовностильові засоби, роль слова, його стильових модифікацій потребують нагального вивчення, що і зумовлює **актуальність** дослідження. Головною **метою** дослідження є здійснення комплексного і різнобічного аналізу способів створення стильової атмосфери у новелах Володимира Винниченка.

На багаторівневність, неоднорозмірність творів письменника вказує дослідниця творчості Винниченка Т. Гундорова: „У прозі Винниченка функціонують і синтезуються три рівні письма: перший – образно-афірмативний, тобто такий, що відтворює магічний світ афективного, емоційного світопереживання героя, другий – такий, що співвідносить його з абстракціями і поняттями філософсько-морального плану, і третій, той, що „натуралізує” перші два і спрямовує читача на екзистенціальний шлях сприйняття, на перетворення себе” [1, 200].

Тональність творів Винниченка визначається їх жанровою приналежністю, „в кожному з своїх оповідань він відтворює особливу стильову атмосферу” [2, 97]. Максимально насиченою, щільною є стильова атмосфера у новелах Винниченка, це пов'язано з жанровою своєрідністю новели, твору, який має максимально прикувати увагу, вплинути на читача, повністю занурити його вир подій і переживань. Яскравим прикладом є лірико-психологічна новела „Стелися, барвінку, низенько”, де атмосфера інтимності, юнацької закоханості, напруженого еротизму створюється використанням образів певного семантичного навантаження та стилістичної забарвленості. З першого і до останнього рядка твору абсолютно всі художні засоби, всі образи виконані в певній стилістичній манері, мають певну цільову спрямованість.

Пейзажний опис, яким починається твір, наповнений безліччю образів, еротичних, безсоромних, життєстверджуючих. Сонце, „волочачи за собою розхристану, розпанахану кирею червоно-фіолетових, оксамитових хмар, п'яно

посміхаючись довгими променями, велично сходить у теплу, затишну, сласну ванну ночі”; небо „регоче п'яним, весняним закотистим сміхом”; земля „вся світиться посмішкою... теж трохи п'янею і любовно-поштивою”; садок „аж мало не танцює”; „а сміється, а пишається, а п'яніє й галасує, як справжній, вільний, буйний ліс”; „мліють в безсоромній знеможі тюльпани, півонії, півники”; китиці бузку, як „п'яні солдати”; „листя дерев. трава, пелюстки квіток – все наливо соком до бризку, все сласно-набухле, як неціловані губи, все готове без рахунку, безмежно віддати себе всього і тут же все хапає без сорому, без вагання, з реготом і радістю” [3, 164]. Атмосфера закоханості, оп'яніння від перших любовних почуттів, емоційний вибух, підліткова гіперсексуальність пульсують у всіх образах. Імпресіоністичний пейзаж задає основну тональність твору.

Портретні описи підтримують цю тональність: Діна „закинула пишноскуйовджену голову до стовбура осокора, руки розіп'яла на спинці лави так, що кругло, нестерпно хвилюючо випинаються під чорним гімнастичним фартушком груди, затисла в зубах китицю бузку і посміхається” [3, 165], „Діна сміється лоскотливим грудним смішком, щурить очі, загадково, лукаво, обіцяючи посміхається, і посмішка її бризкає чимось солодко-хвилюючим” [3, 173]. Масюченкові „в грудях, в руках, в мускулах так повно, так неспокійно-соковито повно” [3, 165]. У портретних замальовках використовується та ж сама лексика, ті ж самі мовленнєві звороти, що й у пейзажних. Цей паралелізм у змалюванні природних образів і персонажів, який заданий також у назві твору (Масюченко, як барвінок, стелеться перед Діною), покликаний посилити сугестивність твору.

Винниченко надає глибокий аналіз першої закоханості, у якій поєднуються, на перший погляд, несумісні речі – еротизм, натуралізм і романтизм. Масюченко водночас, і юнак, повний любовної жаги, у якого поряд з коханою „ноги м'якнуть, а в грудях мнята холодком тягне”, і „блідий паж”, готовий на подвиги заради прекрасної дами.

Соціально-психологічна новела „Раб краси” одразу занурює у елегічну, задумливо-поетичну, мрійливу атмосферу туги про недосяжний ідеал, світ прекрасного, нездійсненого. Головний герой, Василь, не від світу цього, і коли Винниченко пише про нього, він змальовує інший світ, світ музики, ідеалу. Твір наповнений ліричними відступами, які повіствують про таємницю народження краси: „...і від палички в тужливу, ніжну ніч, котились з хурчанням ще більш ніжні, більш тужливі звуки. Про що він грав, тужливий син степів і праці? Хіба він знав? Хіба те знав нічний вітрець, син неба і степів? Один з них грав, бо так було потрібно, а другий радісно підхоплював ці звуки, грався ними і котив до сумно схилоного жита... І жито журно слухало ті звуки, хиталось колосом і м'яко шепотіло з вітром, згукуючи і Василем” [4, 354]. Образи нічного втру, ніжної ночі, тужливої мелодії створюють своєрідну стильову атмосферу і допомагають розкриттю внутрішнього світу Василя, бо „тільки йому відкривається сутність Життя, яке ідентифікується у тексті з почуттєвим світом” [5, 37].

Незвичайне бачення світу Василя зумовлює одивнення вповні звичайних речей. Такі приземлені, непоетичні, буденні об'єкти, як місто, паровоз, станція, амбар, гроші, перетворюються на загадкові, містичні, повні поезії. „Глухо гудів внизу той город, з якого так тяжко було витягувати такі маленькі, легенькі копійки, і сіре сяєво, схоже на сяєво, що малюють над святими, стояло над ним. На станції дико, пронизувато свистіли паровози, але сопілка була ще ніжніша від того. А може, й не від того...” [4, 361].

Тональність твору журлива, мінорна, розмірена, вона схожа на „ридаючі згуки сопілки”. Створенню її сприяє, зокрема, особлива побудова речень, що надає мовленню спокійної розміреності. „І знов минали дні, душні і довгі”; „І, здавалось, сі думки проймали кожний рух їхній.”; „І, бувало, іноді одні зривались з місця.”; „І тільки станція свистіла, гуділа, шуміла, ніби всі ті, що були в ній, збирались когось рятувати, поспішали, турбувались і ніяк не могли рушити з неї” [4, 353].

Розміреності додає також вживання дієслів недоконаного виду, що створює ефект незакінченості, постійної повторюваності, невизначеності дії. „Ті сідали, а далі помалу сідала на дно душі й надія, а через деякий час вони, як і всі, з вагою гудливих, тупих думок блукали скрізь, як неприкаяні, і ждали. Часами знизу, з того города, який шумів і щонаочі сяяв білим світлом в чорне небо, приходив хтось з міщан і забирав з собою одного або двох копати льох або місити глину. Часами в подвір'ї з'являлись босяки і п'яними, хижо прижмуреними очима байдуже озирались по клунках і примошувались десь коло простодушних... І знов затихало на деякий час” [4, 353].

Своєрідна безрадісна „чеховська” атмосфера безнадійності, нудьги просякає соціально-психологічну новелу „Заручини”. Усі складові твору „працюють” на її створення. Портретний опис Ганенка одразу націлює на розуміння того, що сподівання героя змінити життя на краще марні. Його обличчя „вражало своїм гострим, злим виразом. Дивлячись на його, мимоволі здавалося, що цей вираз хоче придушити щось, що не дає спокою, хоче заглушити його тільки ще більше вкриває лице жовтими плямами...” [4, 176], його усмішка „силувана іронічна”, містить „щось таке зле, жалісливе й наболіле, що сум обгорне і веселі надії, й ніжні почування”.

Портретний опис головного героя, Семенюка, спочатку мажорний, теж закінчується мінором: „...дивлячись на це лице, проти волі робилось весело та легко, проти волі нагадувалось щось молоде, зелене, але добре, хороше, з добрими надіями, хорошими мріями і ... малими силами. І проти волі поруч цього хорошого лица виглядало вже пом'яте життям лице з такими ж синіми очима, з тою ж доброю, м'якою усмішкою, але без запалу, без палкої віри та незламних надій. І робилось сумно і досадно” [4, 176].

Опис інтер'єру теж навіває почуття безрадісності: „В кімнаті було тихо й темнувало. Жовте світло від невеличкої лампи з надбитим зверху шклом скупно падало невеличким кружком на стіл та одну стіну, лишаючи кутки темними, сумними”; „Десь за стіною грали на балабайці, шелестів злегка дощ по вікні, та шаруділи за шпалерами таргани, висовуючи голови й цікаво поводячи вусиками” [4, 177]. Розбита лампа, жовтий колір (і у портреті Ганенка, і у інтер'єрі) як символ розлуки, безнадійності, сумний дощ, „заплакані шибки”, таргани – усе це є елементами стильової атмосфери твору.

У соціально-психологічній новелі „Честь” письменник створює жахливу атмосферу божевільного будинку, він свідомо згущує фарби, насичуючи твір жахливими образами. Опис життя героя в божевільні побудований за усіма канонами романтизму: „Круг його скажено носилось в безглуздому танцю божевільля, гасаючи під музику дикого реготу, під повні жаху і мук ридання, під свист, під крик, скавучання, верещання в темряві низьких, похмурих палат і коридорів. Круг його клекотіло ціле пекло страждань і жаху, а він ходив собі у цьому хаосі, закривши руки за спину, й задумливо, ніжно-сумовито посміхався, наче гуляв десь в романтичній алеї в червоних проміннях вечірнього сонця” [Тут і далі оповідання цитується за архівом Л.С. Дем'янівської]. Повтори, антитези, нагромадження жахливих образів, патетика свідчать про використання стильових прийомів романтизму.

У новелі частини тексту, витримані у реалістичній манері, чергуються з частинами, створеними у романтичному стилі. „Ніхто з цих сірих істот, зачинених в номерах, набитих в палатах, не цікавився ніким і нічим. Всі вони кишіли в коридорах, палатах, спали на підлогах і койках плече о плече. але не знали одне одного. Десь за їх їхніми вузькими заграбованими вікнами люди єднались, чогось хотіли, за щось білись, раділи, вмирали, а цим схожим до людей істотам не було до того ніякого діла.

Ці сірі страшні істоти гризли свої руки, дряпали тіло, сиділи цілими днями недвижно, немов прислухаючись до чогось у себе всередині; вони реготали поруч з тими, які ридали, але ніхто з їх нікого й нічого не чув і не бачив, крім того, що діялось йому одному.

Гуня ж усіх знав, всі ласкаво, помалу казав „дра-а-сстуй”, а випрохавши цигарку, схилив трохи набік голову й говорив: – Спа-ссі-і-ба”.

Перехід від романтичної оповіді (з усіма властивими їй „ніхто, ніким, нічим”, „сірі страшні істоти” тощо) до абсолютно реалістичного змалювання Гуні, який випрошує цигарку, не поступовий, а різкий, помітний з першого ж погляду, змінюється навіть темп мовлення. Гуня не вписується у стильову атмосферу будинку божевільних, він інший. Але атмосфера божевілля поступово затуляє його, це видно і на зміні стилю. Останній опис Гуні, який збожеволів, виконаний у романтичній манері: „Була місячна ніч; в вікно падали білі, срібні промені й, одбиваючи тінь на підлозі, якимось чудно мережили її. З-над дверей теж лягало жовте світло від лампи і теж одбивало наддверню ґрату на підлозі та стінах. Посеред номера стояв голий Гуня. Ноги були йому в тіні, а сіре лице, осяяне світлом, було дике, з поширеними очима, з настовбурченим волоссям, але разом з тим якесь хитре і єхидно-люте. Він скося дивився на своє ліжко й бурмотів щось”. Письменник майстерно вдається до чергування в межах одного твору стилів, притаманних різним художнім напрямам.

У творі присутні дві стильові атмосфери: атмосфера нормальних людей і домінуюча атмосфера божевілля. Створюючи останню, Винниченко звертається до художніх прийомів і засобів, притаманних романтизмові. Це може бути пояснено достатньо сильною літературною традицією. Божевілля є однією з улюблених тем романтиків, воно сакралізувалося ними, мало свою міфологію та канони зображення. Але Винниченко у цьому ж творі доводить, що він майстерно міг зобразити життя божевільних у реалістичній манері (описи стосунків та бійок з охоронцями). На нашу думку, перехід до романтичної патетики відбувається тому, що тема божевілля (у широкому значенні – божевілля цього світу) була для письменника болючою. Торкаючись її, він свідомо переходив на високий стиль, щоб зробити твір максимально сугестивним, вразити читача, зачаклувати його, найбільш дієвими на той час методами довести думку про те, що життя в божевільному світі лишає людину розуму.

У творі „Маленька рисочка” Винниченко теж створює жахливу атмосферу доведення людини до божевілля. За жанром твір належить до мемуарної літератури, тобто вимагає певного документалізму, близькості до життєвої правди. Саме тому письменник використовує зовсім інші прийоми створення стильової атмосфери – натуралістичне зображення відчуттів людини, реальне відтворення ходу думок героя, подій, хронікальне змалювання психічних процесів. Божевілля змальовується зсередини свідомості героя, який розуміє, що він втрачає розум і намагається з цим боротися.

Дослідження дозволяє зробити висновки про те, що способи створення стильової атмосфери у новелах Володимира Винниченка свідчать про синтез у творчості письменника різних літературних методів, що є характерною ознакою неореалізму

SUMMARY

The article deals with ways of style atmosphere building in Volodymyr Vynnychenko's novels, it is analyzed the variety of ways of work tone forming in the aspect of neorealistic tendencies. Special attention is paid to determination work tone with genre. Volodymyr Vynnychenko's novels present rich material for style atmosphere building researching.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гундорова Т. ПроЯвлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація. – Львів: Літопис, 1997. – 297 с.
2. Гнідан О. Д., Дем'янівська Л. С. Володимир Винниченко: Життя. Діяльність. Творчість. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 256 с.
3. Жулинський М. Из забуття в безсмертя. – К.: Дніпро, 1990. – 446 с.
4. Винниченко В. Краса і сила. – К.: Дніпро, 1989. – 752 с.
5. Ковальчук О. Краса у практиках повсякдення // Винниченкознавчі зошити. – Випуск 3. – Ніжин, 2007. – С.4 – 51.

Надійшла до редакції 26 жовтня 2007 р